

NJË TRANZICION I GJELBËR DHE I DREJTË NË BALLKANIN PERËNDIMOR

KAPËRCIMI I 'LODHJES NGA TRANZICIONI'

"Një Tranzicion i Gjellbër dhe i Drejtë" (JGT) është termi që përdoret sot për të përshkruar fushatën globale për kalimin nga modelët ekonomike të paqëndrueshme drejt një ekonomie me karbon të neutralizuar. Ky proces përfshin ndryshime të thella teknologjike, institucionale dhe ndryshimet në sjelljet (tranzicion), që duhet të kontribuojnë në zvogëlimin e ndikimeve të krizës mjedisore (e gjellbër) dhe duhet të zhvillohen në një mënyrë shoqërore të drejtë.

Në Ballkanin Perëndimor (BP), megjithatë, termi JGT deri tani është përdorur kryesisht si një term pa krijuar ndërgjegjësimin e nevojshëm për shkallën dhe natyrën transformuese që ai nënkupton. Kjo reflektohet në mungesën e një qasjeje

gjithëpërfshirëse për koordinimin e veprimeve klimaterike dhe mjedisore. Në vend të kësaj, ka një sërë iniciativash politike që trajtojnë sektorë të veçantë të Agjendës së Gjellbër. Për më tepër, ndërsa vendet e Ballkanit Perëndimor angazhohen në JGT, një shqetësim kryesor është se si të ndërtohet narrativa e një 'tranzicioni' në një rajon që ka qenë subjekt i disa tranzicioneve historikisht me nivele të diskutueshme suksesi.

Ky dokument politikash ka për qëllim të shtojë qartësinë e implikimeve praktike të JGT për rajonin e BP dhe arenën e tij të brendshme politike, si dhe të ofrojë rekomandime për mënyrën e përmirësimit të zbatimit të politikave dhe rritjes së mbështetjes shoqërore.

Çfarë është tranzicioni i Gjelbër?

Konteksti politik

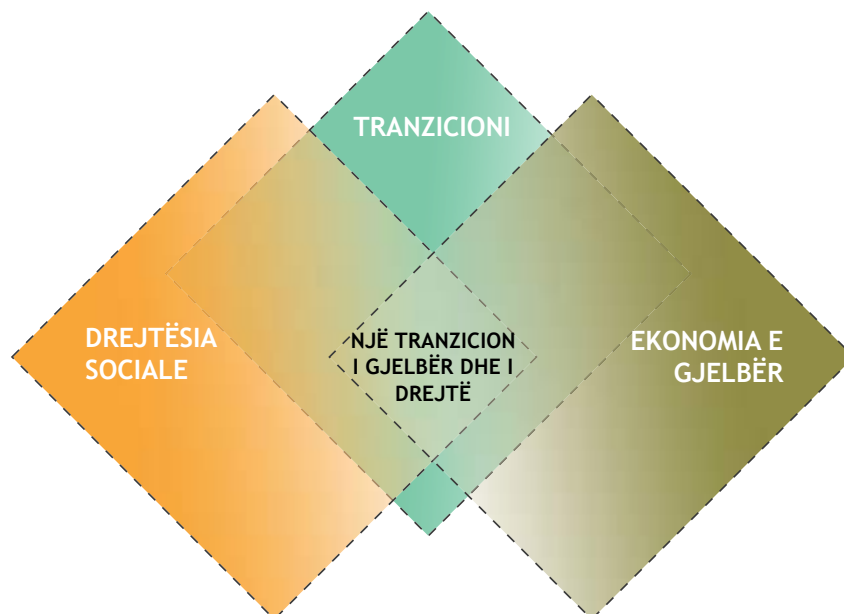
Koncepti i “tranzicionit të drejtë” i ka rrënjët në përpjekjet e sindikatave amerikane gjatë viteve 1970 dhe 1980 për të mbrojtur vendet e punës gjatë proceseve të rikonvertimit industrial. Nocioni i një “tranzicioni të drejtë” u formalizua dhe u bë pjesë kryesore e agjendës klimatike në vitet 1990, me synime të ngjashme, përkatësisht për të mbrojtur punëtorët që rrezikonin humbjen e vendeve të tyre të punës për shkak të politikave klimatike. Sot, koncepti i JGT është zgjeruar dhe i referohet tranzicioneve të drejta të qëndrueshmërisë, ku “asnjë person dhe asnjë vend nuk mbetet pas”.

Nocioni i JGT fitoi përmasa politike pas miratimit të Marrëveshjes së Parisit dhe sot është pjesë thelbësore e Marrëveshjes së Gjelbër Evropiane (MGE), strategjia e re për rritjen e Bashkimit Evropian. MGE synon ta transformojë Bashkimin Evropian në një ekonomi moderne, efikase në përdorimin e burimeve konkurruese, duke arritur neutralitetin klimatik në 2050, reduktimin e mbeturinave dhe ndotjes, kalimin në një ekonomi qarkulluese dhe ndalimin e humbjes së biodiversitetit. Për më tepër, strategjia vendos mekanizma për zbatimin e një “tranzicioni të drejtë”. Agjenda e Gjelbër për Ballkanin Perëndimor (GAWB) përfaqëson një zgjerim të Marrëveshjes së Gjelbër Evropiane.

Përtej politikës

Tranzicioni i Gjelbër dhe i Drejtë kombinon tre koncepte, secili me traditat e veta të pavarura teorike dhe praktike: 1) **tranzicioni**, 2) **ekonomia e gjelbër** dhe 3) **drejtësia sociale**.

Ne mund t'i 'analizojmë' këto tre terma në kontekstin e JGT si tek figura Nr. 1:

Tranzicioni i Gjilbër i Drejtë, është një lloj tranzicioni socio-teknik, që kërkon një zhvendosje nga një regjim socio-teknik (një ekonomi karboni) në një tjetër (në një ekonomi të qëndrueshme). Në praktikë, kjo do të thotë se procesi i transformimit industrial dhe zbatimit të inovacioneve teknologjike, si energjitë e rinovueshme, elektrifikimi i mjeteve të transportit ose bujqësia precize, duhet të ecin paralelisht me ndryshimet në strukturat institucionale dhe organizimin e përgjithshëm të shoqërisë dhe aktivitetit ekonomik. Kjo është arsyeja pse, pavarësisht aksesit

në njohuri dhe teknologji të reja, shpesh kërkohet kohë për t'i adoptuar ato, pasi aktiviteti ekonomik është i ndërlidhur me normat sociale, praktikën dhe mënyrat e zakonshme të veprimit në vende dhe rajone të ndryshme. Përkundrazi, kushtet specifike të vendit ndikojnë në mënyrën se si materializohen inovacionet.

Tranzicionet e gjelbra socio-teknike janë jashtëzakonisht komplekse dhe të vështira për t'u projektuar, dhe shpesh kërkojnë kompromise

Tranzicionet

Tranzicioni i referohet një procesi dinamik të ndryshimit nga një gjendje në një tjetër. Teoria e tranzicionit është aplikuar gjerësisht në disiplina të tilla si ekonomike, sociologjike, shkencat politike, mjedisore dhe studimet e inovacionit.

“Tranzicionet socio-teknike” i referohen ndryshimeve sistemike në ndërlidhjen komplekse të elementeve shoqërore, ekonomike, institucionale dhe teknologjike në organizimin e një sistemi.

Ekonomia e gjelbër

Ekonomia e gjelbër është një ekonomi që kërkon nivele të ulëta të karbonit. Ky term lindi nga ndërgjegjësimi se aktiviteti njerëzor duhet të kufizohet brenda një “zone të sigurtë”, duke mos tejkaluar “kufijtë planetarë” ose limitet e aftësive të sistemeve tokësore për t’u vetërregulluar dhe rikuperuar.

Tranzicioni drejt një ekonomie të gjelbër përfshin ndryshime në të gjithë sektorët, nga energjia dhe transporti te ndërtimi, industria, bujqësia, pylltaria dhe të gjitha hallkat e zinxhirit të prodhimit dhe konsumit. Kjo përfshin zbatimin e teknologjive të reja, rritjen e efikasitetit të burimeve, si dhe kalimin nga një ekonomi lineare në atë qarkulluese.

Drejtësia sociale

Një thirrje për “tranzicione të drejta” e popullarizuar në vitet 1970 dhe 1980 nga sindikatat në SHBA dhe Kanada, të shqetësuar për pasojat e politikave të mbrojtjes së mjedisit mbi vendet e punës. Kjo pasqyroi zhvillimin e një diskursi politik të bazuar në drejtësi që në shekullin e 19-të, shpesh i lidhur me shpërndarjen e të ardhurave dhe pasurisë.

Në kontekstin e tranzicionit të gjelbër, format më të zakonshme të drejtësisë përfshijnë:

- 1) “Drejtësinë shpërndarëse” që adreson se ku ndodhen ose shpërndahen ndikimet (kostot dhe përfitimet);
- 2) “Drejtësinë njohëse”, që i referohet grupeve shoqërore të njohura ose të lëna pas dore në proceset politike;
- 3) “Drejtësinë procedurale”: përfshin dimensionet formale dhe joformale të përfshirjes në proceset vendimmarrëse.

Për më tepër, drejtësia hapësinore, e popullarizuar në vitet 1970, e lidh drejtësinë shoqërore me hapësirën/territorin. Ajo fokusohet si në çështjet rishpërndarëse (p.sh., ndarja e barrave dhe përfitimeve në zona të ndryshme gjeografike) ashtu edhe në proceset e vendimmarrjes.

Figura Nr. 1

të dhimbshme midis objektivave ekonomike, shoqërore dhe mjedisore, që mund të çojnë në një serë rezultatesh me fitues dhe humbës. Prandaj, një qasje ndaj drejtësisë është çelësi për të siguruar një

proces gjithëpërfshirës dhe të drejtë, si dhe për të hartuar masa efektive që zbusin pasojat negative të një tranzicioni të tillë.

Ballkani Perëndimor në mes të tranzicioneve

JGT, si një koncept dhe si një kornizë politike, është prezantuar në Ballkanin Perëndimor përmes GAWB-së. Formalizuar në vitin 2020 me Deklaratën e Sofjes, GAWB është baza për një strategji të re rritjeje për rajonin, e integruar në Planin Ekonomik dhe të Investimeve të BE-së për Ballkanin Perëndimor. Kjo përfshin miratimin e direktivave të BE-së dhe transpozimin e rregulloreve

në fusha të ndryshme politike dhe për një gamë të gjerë çështjesh, nga ligji për klimën, përmbushja e objektivave të efikasitetit energjetik, standardet e cilësisë së ajrit dhe ujit, deri te korniza e menaxhimit të mbetjeve, kufizimi i ndotjes, rritja e qarkullimit, etj. Ky hap fillestar duhet të pasohet nga zbatimi, duke sjellë ndryshime të prekshme në të gjithë sektorët

industrialë. Kjo, sipas argumentit tonë, përfaqëson një përpjekje kolosale, që përputhet apo edhe tejkalon shkallën e transformimeve të përjetuara në rajon, fillimisht në kalimin post-komunist dhe më pas si kusht për anëtarësim në BE.

Terminologjia e përdorur këtu lidhet me transformimet e kaluara dhe ato aktuale. Termi "tranzicion" në fakt, ishte përdorur gjerësisht në epokën post-komuniste në fillim të viteve 1990, veçanërisht për të etiketuar vendet e Evropës Qendrore dhe Lindore si "vendet në tranzicion". Ky tranzicion po sinjalizonte një ndryshim epokal duke përfshirë një shkallë të madhe pasigurie. Me kalimin e kohës, vendet e Ballkanit Perëndimor ndoqën modele të ndryshme politike-ekonomike hibride, pavarësisht nga rruga e përcaktuar nga aktorët perëndimorë, të përqendruar në privatizim, liberalizim dhe demokratizim.

Ndërkohë që ende janë në kalim drejt sistemeve liberale demokratike plotësisht funksionale, në fillim të viteve 2000, vendet e Ballkanit Perëndimor ofruan një rrugë për integrim në Bashkimin Evropian, sërish të bazuar në një listë të përcaktuar reformash strukturore dhe politike. Megjithatë, pavarësisht mbështetjes financiare dhe teknike të ofruar, procesi i integritimit së shpejti u bë një objektiv lëvizës. Kjo, pjesërisht, si pasojë e ndryshimeve në kushtet, që largoheshin nga kursi fillestar dhe theksonin gjithnjë e më shumë nevojën për të trajtuar mangësitë demokratike në rajon, përveç rregullave që ndryshonin

me shpejtësi brenda tregut të përbashkët të BE-së. Këto ndryshime kanë pasur një efekt dërmues në shoqërinë e Ballkanit Perëndimor dhe e kanë bërë zbatimin praktik një detyrë, ndoshta, të pamundur.

Në përgjithësi, premtimet për një "tranzicion" në një demokraci liberale, e një ekonomie të lirë ose një vendi brenda BE-së, kanë krijuar pritshmëri të larta gjatë dekadave të fundit, vetëm për shumë njerëz që të zhgënjehen me performancën e dobët të politikave ekonomike dhe shoqërore të zbatuara dhe me perspektivën e paqartë. Rruga drejt anëtarësimit në BE është penguar nga pritshmëritë (ndoshta) joreale, në kombinim me paaftësinë e vendeve të Ballkanit Perëndimor për të ndjekur një rrugë zhvillimi të zbatueshme, si dhe nga qeverisja e vështirë e multilateralizmit brenda BE-së, që krijon pengesa për zgjerime të mëtejshme. Kjo situatë, argumentojmë ne, ka prodhuar një "lodhje tranzicioni" ose një ndjenjë të përgjithshme skepticizmi, madje edhe mosbesimi, ndaj politikave të përshkruara nga subjektet e jashtme, si dhe ndaj aftësisë së klasës politike në Ballkanin Perëndimor për të hartuar politika gjithëpërfshirëse dhe të ndjeshme ndaj kontekstit lokal.

Në këtë prizëm, nëse nuk bëhen përpjekje serioze për të transformuar vendet nga brenda, JGT, kanalizuar përmes GAWB-së, rrezikon të përfundojë në "kutinë e kalimeve të papërmbyshura", duke transferuar njëkohësisht kostot e veprimeve (ose mosveprimeve) mbi grupet shoqërore më të cënueshme.

Tejkalimi i lodhjes nga tranzicioni

Rruga e ardhshme e zhvillimit, duke përfshirë JGT-në, është në duart e secilit aktor dhe çdo qytetari në Ballkanin Perëndimor. Një pengesë kyçe, argumentojmë ne, është pritshmëria mbizotëruese se ndihma e huaj dhe anëtarësimi në BE do të zgjidhin problemet strukturore të rajonit, nga papunësia deri te menaxhimi publik. As njëra dhe as tjetra nuk do të mund ta arrijnë këtë.

Për këtë arsye, zbatimi i JGT-së do të varet nga aftësia e vendeve të Ballkanit Perëndimor, së pari, të kuptuarit e vërtetë të konteksteve socio-ekonomike të rajonit dhe, së dyti, hartimi i një plani veprimi të bazuar në realitet, nga poshtë-lart, me pika veprimi të vetëpërcaktuara që ndajnë progresin ekonomik nga degradimi mjedisor. Në vijim, ne propozojmë një grup rekomandimesh që duhet të trajtohen dhe të koordinohen në disa nivele (makro-rajonale, kombëtare dhe lokale).

Të sigurohemi që asnjë person dhe asnjë vend të mos mbetet pas në tranzicion

- **Të identifikojmë** i të gjitha grupeve të mundshme që preken dhe hartimi i të gjitha llojeve të ndikimeve, veçanërisht ato që prekin grupet më vulnerabël.
- **Të sigurojmë drejtësi procedurale, duke krijuar mundësi për pjesëmarrjen e të gjithë palëve të interesuara dhe grupeve të prekura.** Mundësimi që të gjitha palët të sjellin në tryezën e diskutimit pikëpamjet, interesat dhe përparësitë e tyre. Një proces i tillë dialogu duhet të synojë ndërtimin e konsensusit, që ndihmon në demokratizimin e proceseve vendimmarrëse, tejkalimin e sfidave që lidhen me kompromiset e domosdoshme midis objektivave të ndryshëm, ndërtimin e besimit midis palëve dhe krijimin e një ndjenje pronësie mbi agjendën e gjelbër. Për të arritur këtë, mund të përdorni rrjetet dhe platformat ekzistuese për diskutime dhe koordinimin e politikave, si TG WeB, RCC, Nalas, WB Info Hub Platform, etj.
- **Kërkohet të sigurohemi që kostot/vështirësitë dhe përfitimet të shpërndahen në mënyrë të drejtë, midis të gjitha grupeve shoqërore, veçanërisht atyre më vulnerabël.** Kjo bëhet e mundur duke identifikuar fillimisht grupet më të cenueshme dhe më pas duke hartuar ndikimet që ndërhyrjet individuale kanë mbi grupe dhe territore të ndryshme. Në këtë mënyrë, hartoni masa specifike për të zbutur ndikimet mbi grupet më të prekshme.

Për të siguruar gjithashtu drejtësinë hapësinore, ne duhet:

- **Të hartojmë strategji të bazuara në vendndodhje, që marrin parasysh ndikimet specifike hapësinore dhe territoriale të masave të tranzicionit.** Në frymën e një "tranzicioni të drejtë", sigurohuni që politikën të marrin parasysh nevojat dhe interesat lokale.

- **Të zhvillojmë plane të veprimit të përshtatura, që synojnë zhvillimet me potencialin më të lartë ndikimi.** Përdorni zhvillimet industriale të suksesshme, iniciativat komunitare ose praktikën e menaxhimit publik.
- **Të eksplorojmë modele biznesi, që i japin komuniteteve mundësinë e pjesëmarrjes ose bashkëpronësisë në nisma të reja biznesi, duke u dhënë atyre një pjesë të përfitimeve.** Për shembull, në projekte të energjisë së erës dhe diellit, qytetarëve mund t'u ofrohet mundësia për të blerë aksione.

Të ndërtojmë kapacitete dhe burime për tranzicionin teknik

- **Të ndërtojmë kapacitete brenda administratës publike për të kuptuar më mirë ndikimet praktike dhe teknike të masave politike drejt tranzicionit.** Përveç njohurive, duhet fuqizuar stafin teknik duke u dhënë atyre mjetet dhe fondet e nevojshme për zbatim.
- **Të prioritarizojmë trajnimin dhe rispecializimin e forcës punëtore për të pajisur në mënyrë të duhur profesionistët me njohuritë dhe mjetet e nevojshme për t'u përshtatur me nevojat e tregut të punës që po ndryshon.** Duhet monitoruar nga afër tendencat globale dhe zhvillimet në kufijtë teknikë të sektorëve kritikë dhe sigurohuni që programet arsimore të përshtaten shpejt me nevojat e reja. Duhet mbi të gjitha të punohet në të gjitha nivelet, duke përfshirë kurrikulat e arsimit formal, arsimin e lartë, si dhe programet e riarsimit profesional (duke ofruar mundësi për të mësuar gjatë gjithë jetës).
- **Të nxiten proceset e inovacionit në të gjitha nivelet.** Kjo përfshin mbështetjen e përpjekjeve për kërkim dhe inovacion që lidhen me tranzicionin, si

dhe inovacionet institucionale brenda administratave publike për të mundësuar zhvillimin e nismave private.

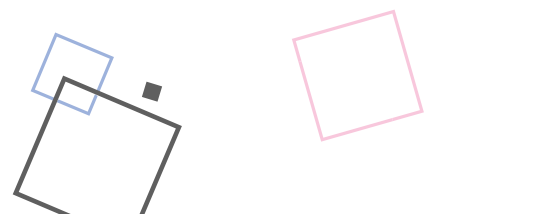
Menaxhimi i pritshmërive përmes komunikimit më të mirë

- **Nxitja e transparencës dhe gjithëpërfshirjes në komunikimin e politikave dhe agjendës së tranzicionit të gjelbër.** Kjo nënkupton ofrimin e informacionit të qartë, të besueshëm dhe të sinqertë në lidhje me objektivat, proceset dhe rezultatet e pritshme të këtyre politikave, duke trajtuar shqetësimet në mënyrë proaktive dhe duke diskutuar hapur me të gjithë aktorët përkatës.
- **Të gjenerohet një kuptimi të qartë mbi implikimet praktike të JGT për nivele të ndryshme të qeverisjes dhe sektorë të politikave.** Duhet theksuar sfidat dhe mundësitë që paraqesin sektorë dhe territore të ndryshme, duke ofruar informacion të bazuar në fakte dhe të besueshëm, të mbështetur në kërkime dhe studime të përditësuara.
- **Zhvillimi i mjeteve të komunikimit** për një komunikim efektiv nga ana e stafit administrativ, për të ndihmuar në navigimin përmes informacionit mashtrues rreth tranzicionit të gjelbër.
- **Krijimi i një kuptimi të përbashkët të koncepteve kryesore, objektivave dhe fushëveprimit të ndërhyrjeve midis të gjithë palëve të interesuara.** Konsensusi të ndërtohet bazuar në njohuri të krijuara së bashku, të përshtatura me kontekstin dhe aspiratat specifike të Ballkanit Perëndimor.

- **Ulja e hendekut të komunikimit midis aktorëve kryesorë** nga sektorë të ndryshëm përmes forcimit të bashkëpunimit dhe angazhimit, duke vendosur procese të mirëfillta pjesëmarrëse në rrugën drejt zbatimit të agjendës së gjelbër.

Miratimi i një perspektive sistematike

- **Duhet mbajtur fokusi** në navigimin në mënyrë efektive të peizazhit kompleks të transformimeve socio-teknike. Kjo nënkupton aftësinë për të kaluar nga objektivat e pjesshme ose afatshkurtra (p.sh., pjesa e objektivave të energjisë së rinovueshme) te objektivat e përgjithshme (p.sh., lufta kundër ndryshimeve klimatike dhe tranzicionet e drejta). Një qasje e tillë ndihmon në marrjen e vendimeve më të mira kur objektivat janë në konflikt me njëri-tjetrin.
- **Duhet njohur më mirë ndërlidhjet midis regjimeve të ndryshme teknologjike dhe industriale** dhe marrë vendime të informuara dhe të arsyeshme, duke marrë parasysh kompromiset, shpesh të vështira, që kërkojnë gjatë këtyre transformimeve.
- **Duhet punuar gradualisht duke mbështetur** zhvillimet premtuese që janë në progres (edhe nëse janë në faza embrionale) dhe potencialet endogjene dhe punoni mbi to për të adresuar probleme më komplekse. Për më tepër, duhet të identifikojmë mundësitë që mund të dalin nga zhvillimet aktuale. Një hartëzim i detajuar i nismave premtuese, pikave të forta lokale dhe aktorëve vizionarë është një hap thelbësor.

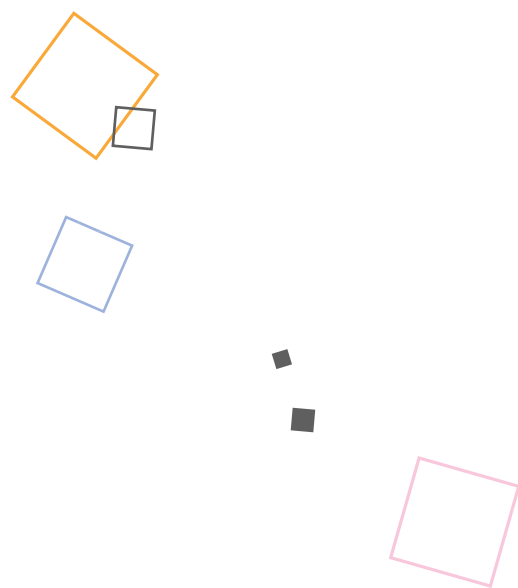

Rreth këtij dokumenti politikash

Kjo përmbledhje politikash u zhvillua nga GreenFORCE, një projekt Horizon Europe i cili synon të nxisë përsosmërinë në "Tranzicionin e gjelbër të Ballkanit Perëndimor" dhe kapacitetet kërkimore shkencore të Co-PLAN, Instituti për Zhvillimin e Habitatit (Shqipëri), Qendra për Analiza Ekonomike (Maqedonia e Veriut), dhe Universiteti i Beogradit, Fakulteti i Gjeografisë (Serbi). Këto organizata në lidhje me Nordregio - Instituti Nordic për Zhvillim dhe Planifikim Rajonal - (Suedi) dhe Politecnico di Torino (Itali) po punojnë ngushtë për të prodhuar njohuri territoriale përmes kërkimit eksplorues dhe mësimin institucional.

Përmbledhja e politikave dhe rekomandimet bazohen në "Raportin mbi Konceptualizimin e Tranzicionit të Drejtë dhe të Gjelbër në Ballkanin Perëndimor", i disponueshëm në faqen e internetit të projektit GreenFORCE (<https://greenforcetwinning.net>), si dhe në kontributet e studiuesve nga partneriteti i konsorciumit GreenFORCE.

Funded by
the European Union

Financuar nga Bashkimi Evropian. Pikëpamjet dhe opinionet e shprehura janë vetëm të autorit(ëve) dhe nuk pasqyrojnë domosdoshmërisht ato të Bashkimit Evropian apo të Agjencisë Ekzekutive Evropiane të Kërkimeve (REA). As Bashkimi Evropian dhe as autoriteti dhënës i grantit nuk mund të mbahen përgjegjës për to.

Kontaktet e studiuesit

Fiona Imami
Studiues @ Co-PLAN
fiona_imami@co-plan.org

Anila (Gjika) Bejko
Studiues @ Co-PLAN
anila_gjika@co-plan.org

Redaktorët

Alberto Giacometti
Këshilltar i Lartë i Kërkimit, Nordregio
alberto.giacometti@nordregio.org

Carlos Tapia
Hulumtues i Lartë, Nordregio
carlos.tapia@nordregio.org

Fotot

Foto nga arkivi i projektit GreenFORCE

Referencat kryesore

Abram, S., Atkins, E., Dietzel, A., Jenkins, K., Kiamba, L., Kirshner, J., Kreienkamp, J., Parkhill, K., Pegram, T. dhe Santos Ayllón, L., M., 2022. Tranzicioni i drejtë: Një qasje e të gjithë sistemeve ndaj dekarbonizimit. Politika e Klimës, 22(8), fq.1033-1049. <https://doi.org/10.1080/14693062.2022.2108365>

Komisioni Evropian, 2020c. Udhëzime për Zbatimin e Agjendës së Gjelbër për Ballkanin Perëndimor.

Geels, FW, 2011. Perspektiva shumë-nivelëshe mbi tranzicionet e qëndrueshmërisë: Përgjigjet ndaj shtatë kritikave. Inovacionet mjedisore dhe tranzicionet shoqërore, 1(1), f. 24-40. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2011.02.002>

Mitrovic, S., 2022. Axhenda e Gjelbër për Ballkanin Perëndimor - Një letër e vdekur apo një mundësi e vërtetë? Qendra e Politikave Evropiane, CEP Insight.

Deklarata e Sofjes për Axhendën e Gjelbër, 2020. Këshilli i Bashkëpunimit Rajonal. [On line]: <https://www.rcc.int/docs/546/sofia-declaration-on-the-green-agenda-for-the-western-balkans-rn>

